

Goed leren lezen kost tijd en oefening, en ligt niet aan motivatie

Ons basisonderwijs was ooit erg succesvol. Analyseer eerst dat succes, voordat we wéér de verkeerde afslag nemen, bepleiten Herman Wieberdink en Heleen Kuster.

De auteurs hebben vele jaren ervaring in het onderwijs als respectievelijk GZ psycholoog en als leerkracht / internbegeleider / taalspecialist / neerlandicus. Zij zijn auteurs van remediërende programma's voor onder andere technisch lezen en begrijpend lezen en van het boek "Cognitief kapitaal, onderwijs als basis voor toekomst", Boom Lemma, 2011. Ook hebben zij uitgebreide ervaring met behandeling van dyslexie.

Terecht is er veel aandacht voor de slechtere leesprestaties van Nederlandse leerlingen en voor het toenemend aantal laaggeletterden in ons land. De gepresenteerde oplossingen geven echter net zozeer reden tot zorg. Zo zou het helpen om meer nadruk te leggen op motivatie, leesplezier en betrokkenheid van leerlingen. Het vak begrijpend lezen zou dan afgeschaft kunnen worden, want 'werken met een methode werkt averechts'.

Deze gedachtegang is kortzichtig. Twee decennia geleden was het basisonderwijs, met voorop leesonderwijs, in internationaal perspectief van topniveau. In relatief korte tijd is dat niveau sterk gedaald.

Ook op het gebied van rekenen en wiskunde stonden de Nederlandse leerlingen toen internationaal hoog in de top tien. Ook daar zijn de prestaties sterk afgenomen en scoren ze bij het laatste onderzoek in 2019 significant slechter. Omdat het Nederlandse (basis)onderwijs relatief snel slechter is gaan presteren, zijn er cruciale vragen: Wat waren de kenmerken van dat ooit succesvolle onderwijs en wat is er sindsdien veranderd?

Ruim twintig jaar geleden werkte het overgrote deel van de scholen met afzonderlijke methoden voor de verschillende vakken. Begrijpend lezen was een apart vak

op het rooster. Er werd gerichte instructie gegeven. Slechte prestaties op toetsen werden niet toegeschreven aan de toetsen, maar waren aanleiding tot aanpassing van de instructie.

Maar zo'n kwart eeuw geleden werd onderwijsland in korte tijd overspoeld door de ideologie van 'het nieuwe leren'. Zonder empirisch onderzoek of theoretische onderbouwing werd deze leer snel, kritiekloos en breed omarmd. Daarin krijgen persoonlijke factoren, zoals motivatie, leesplezier en betrokkenheid, groot gewicht. De aanname is dat leerlingen zelf hun kennis construeren, leren wordt een persoonlijk proces.

Niveaudaling

De relatie tussen motivatie en leren of presteren is echter niet zo eenduidig, blijkt uit de internationaal vergelijkende PIRLS-onderzoeken naar de vaardigheid in begrijpend lezen. Toch noemt de Taalunie in haar rapport

Zonder onderbouwing werd 'het nieuwe leren' kritiekloos omarmd

uit 2019 gebrek aan motivatie en leesplezier als oorzaak van de niveaudaling. En zij stelt dat vergroting van leesplezier een primair

didactisch principe moet zijn bij begrijpend leesonderwijs.

Ook onder invloed van het nieuwe leren ontstond de idee dat leren dient plaats te vinden in een authentieke of werkelijkheidsnabije context. In het basisonderwijs kregen deze ideeën navolging in onder meer het rekenonderwijs en begrijpend lezen. In 2005 verschijnt 'Nieuwsbegrip', een snel aan populariteit winnende methode voor begrijpend lezen. Die biedt elke week een tekst uit de actualiteit aan om de motivatie te stimuleren.

Bij de invoering van het realistisch rekenonderwijs was de gedachte dat ook dat dichtbij de belevingswereld van kinderen moet blijven. Rekenopgaven bestaan niet meer uit rijtjes 'kale sommen', maar uit rijke contexten: verhaaltjes met herkenbare situaties. Uit opeenvolgende (internationale) onderzoeken na 2001 is ondubbelzinnig af te leiden dat het leren via authentieke contexten geen betere resultaten oplevert. Evenmin is dit het geval als het leren expliciet aansluit bij de belevingswereld of belangstelling van kinderen. Deze veranderingen hadden sterk negatieve effecten op het cognitief presteren. Daardoor zag de Tweede Kamer zich in 2008 genoodzaakt om een parlementair onderzoek te starten naar de onderwijsvernieuwingen. De overheid had immers haar kerntaak van het garanderen van deugdelijk onderwijs ernstig verwaarloosd. Maar wie denkt dat uit deze crisis lessen zijn geleerd, komt bedrogen uit.

Opvattingen die verantwoordelijk zijn voor de negatieve effecten op cognitief presteren worden vandaag als nieuwe aanpak voor verbetering van leesprestaties gepresenteerd. Op de site Lezen in het PO, een initiatief van de Taalunie, Stichting Leerplan Ontwikkeling en Stichting Lezen, is veel van dit door het nieuwe leren geïnspireerde gedachtegoed terug te zien. Er wordt gepleit voor werken met 'rijke teksten'. Dit zijn authentieke teksten met herkenbare thema's die aansluiten bij de belevingswereld van kinderen.

Begrijpend lezen moet onderwezen worden, het is niet anders

Maar in het voortgezet onderwijs moeten leerlingen dagelijks lange teksten lezen. Niemand vraagt of zij bij de tekst betrokken zijn, of die bij hun belevingswereld past en de leestaak overeenkomt met hun intrinsieke leesdoel. Om daar succesvol te zijn, moeten leerlingen de bedoeling van de schrijver achterhalen, hoofd- van bijzaken kunnen onderscheiden, verbanden tussen zinnen of alinea's herkennen en een samenvatting maken. Deze vaardigheden moeten op basis van een gestructureerd leerplan beheerst gaan worden, via directe instructie en begeleide oefening.

Tekststructuur

Bij kennis van tekststructuur gaat het om abstracte of procedurele kennis om tot antwoorden te komen. Zoals weten hoe je achterhaalt wat het belangrijkste is in wat de schrijver vertelt, of hoe je een tekst adequaat samenvat. Wanneer het onderwijs hier geen aandacht aan besteedt en gemakkelijke wegen kiest, zoals praten over inhoud van teksten, krijgen we wat de Britse hoogleraar Robert Coe poor proxies noemt, armzalige vervangingen. Dan praten we over hoe gemotiveerd en geïnteresseerd leerlingen zijn, of hoe hard ze werken. Maar we hebben het niet over hoe ze leren teksten te begrijpen.

Het verwerven van meer abstracte kennis kost behalve tijd ook inspanning. Dit zijn kenmerken van het leren. Het is niet anders. Begrijpend lezen moet onderwezen worden.

*Dit artikel is op woensdag 13 maart 2024
verschenen in Dagblad Trouw.*